

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSLAMİYET SONRASI KAHRAMANLIK DESTANLARINDA MÜRŞİT MENTOR IN THE HEROISM EPICS AFTER ISLAM

Mehmet Surur ÇELEPİ*

Öz

Türk destanlarından, İslamiyet öncesi destanların ortak temi olan milleti için kahramanlık, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ve Malazgirt zaferinden sonra Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'da anlatılan destanlarda evrilerek dini ve milleti için kahramanlığa dönüşür. Bu evrilme sürecinde bu coğrafyalarda sırasıyla *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* gibi üç önemli destan öne çıkar. Bu üç destan birbirinin devamı gibi olsa da kahramanların özelliklerine bakıldığında Seyit Battal ve Danişment Gazi'de cihat; Sarı Saltuk'ta ise irşat ve cihat ön planda olduğu için işlevleri farklılık gösterebilir. Genel çerçevede bu üç destan da Anadolu'da yeni filizlenen tasavvufa, cihada ve alplığa hizmet etmektedir.

Tasavvufta "Doğru yolu gösteren, rehberlik eden, gafletten uyandıran" gibi anlamları olan mürşit kavramına; İslamiyet sonrası Türk destanlarına bakıldığında din ve milleti için savaşanlara yol gösteren, yardım eden, ikaz eden gibi anlamlar da eklenir. Mürşit kavramının işlevi genişleyerek *seyr-i sülük* sürecindeki rehberliğin yanı sıra, din uğrunda mücadele edenlere de rehberlik etme olarak şekillenir. Söz konusu destanlarda, tasavvufta da *Mürşid-i Âzam* olarak kabul edilen Hz. Muhammed, en önemli mürşittir. Daha sonra Dört Halife (özellikle Hz. Ali) ve Hızır destan kahramanlarına mürşitlik yapan diğer karakterlerdir. Bunun yanında destan kahramanları, görevleri bittikten sonra mürşit mertebesine yükselerek haleflerine mürşitlik yaparlar. Bu mürşitler, cihat ve fetih düşüncesinin beraber işlendiği bu destanların ruhuna uygun olarak, kahramanlarla çeşitli yollarla iletişime geçerek onlara rehberlik eder, ikaz eder, emir ve yasaklarını bildirirler. Birçok olağanüstülüğün ve mucizenin yer aldığı bu destanlarda, kahramanlar mürşitlerinin bildirdiklerini yerine getirdiklerinde, bazı olağanüstü özelliklere sahip olurlar ve dinin karşısında duran gayrimüslimleri (genellikle Hristiyan din adamlarını) mağlup ederek İslamiyet'in yayılmasına katkıda bulunurlar.

İslamiyet sonrasındaki bu destanlar, Anayurttan Batı'ya doğru akın akın gelen, İslamiyet'e yeni yeni alışmaya başlayan ve alplık ruhu henüz taze olan Oğuz Türkleri için, hem İslami düşüncenin yayılması hem de alplık ruhunun beslenmesi açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türkler, İslamiyet, Tasavvuf, Destan, Mürşit.

Abstract

Heroism for nation, the mutual theme of epics before Islam, is evolved into the heroism for religion and nation in the epics which were told in Anatolian, the Balkans and Middle Eastern after Turks' accepting Islam and triumph of Malazgirt. In this evolution process three important epics Battal-name, Danişmend-name and Saltuk-name respectively come to the forefront. Although these three epics are the continuation of one another, when looking at the features of the characters as crusade in Seyit Battal and Danişment Gazi; guidance and crusade in Sarı Saltuk is at the forefront, the functions may be different. In general framework, these three epics serve to sufism, sprout lately in Anatolian, crusade and bravery.

In sufism, for the term of mentor meaning showing the right way, guiding, waken of inattention when looking at Turkish epics after Islam meanings like guiding for people who are fighting for their religion and nation, helping, warning are added. By expanding the meaning of mentor is shapened with meaning like guiding for people who are struggling for their religion along with the guiding in the process of *seyr-i sülük*. In this told epics, prophet, Mohammed, who is known as Grand Mentor in sufism as well, is the most important mentor. Then, four great caliphs (especially Hz. Ali) and Godsend are the other characters who guided for epic heroes. In addition to this, epic heroes guide their successors after they finish their duties and reach the position of mentorship. These mentors in accordance with the spirits of these epics in which the notion of crusade and conquering are told together, guide, warn, inform their command and prohibitions by getting contact with these heroes in various ways. In these epics where so many wondrousness' and miracles take place, when these heroes carry out what their mentors informed them, they have some extraordinary features and they contribute to the spread of Islam by defeating non muslims who are against to Islam (especially christian reverends).

These after Islam epics are extremely important for Oghuz Turks who flooded in to the west from motherland, getting used to Islam gradually and have a fresh bravery spirit both for the notion of Islam and feeding of bravery spirit.

Keywords: Turk's, Islam, Epic, Sufism, Mentor.

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, msururcelepi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0353-3876

Giriş

Türk destanlarındaki birçok motif, zamanla sosyolojik değişimler sonucunda evrilerek devam eder. Bu motiflerin başında kahraman ve kahramana rehberlik eden şahıslar vardır. İslamiyet öncesindeki alplar ve onların akıl hocaları bilgeler, İslamiyet'le beraber amaç, kapsam, özellik farklılıklarına uğrar. Bu çalışmada alpların ve özellikle yanlarındaki bilgelerin İslamiyet'le beraber değişimi *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* adlı üç önemli destan özelinde incelenecektir. Bu üç destan metni için, farklı bilim insanlarının hazırladıkları metinler kullanılmıştır. *Battal-nâme* için Hasan Kavruk ve Salim Durukoğlu'nun hazırladığı *Battalnâme*; *Dânişmend-nâme* için Necati Demir'in hazırladığı *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* için Şükrü Haluk Akalın'ın üç cilt halinde hazırladığı *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî- Saltuk-nâme I-II-III* adlı eserler esas alınmıştır. Bu bölümde öncelikle destan kavramı, Türk destanlarının sınıflandırılması ve söz konusu üç destan hakkında kısa bilgiler sunulmuştur.

Destanlar, milletlerin var olma çabalarının, iradelerinin, gelecekle ilgili öngörülerinin, bir kahramanın mücadeleleri ve hayat hikâyesiyle vücut bulduğu anlatılardır. Temelinde kahramanlık olduğundan Batı literatüründe *epope* terimiyle karşılır. Türkçeye, Farsçadan geçmiştir. Destanın varlığı, bir milletin tarihte köklü bir geleneğe sahip olduğunun işaretidir. Türkler, sürekli hareket halinde olma karakteristiğine sahip olduklarından birçok destan yaratmışlardır.

Milletler, sahip oldukları millî destanlar sayesinde tarihsel gelişimleri hakkında bilgiye sahip olurlar. Millî destanların doğması için kavmin medeniyet bakımından aşağı seviyede olması ve büyük felaketlerle karşılaşmış olması gerekir. Kavmin içinden halk şairleri bu olayları, şiirlerinde parça parça işlemeye başlarlar. Göç veya bazı olaylar neticesinde, bu parçalara yenileri eklenir veya bu parçalar bir kahramanın etrafında şekillenir. Kavmin medeniyet seviyesi yükselince, çeşitli etmenler veya birlik ihtiyacından dolayı bir şairin dağınık parçaları bir araya getirmesiyle millî destanlar oluşur (Köprülü, 2003, 67). Millî destan, belli bir destanı ifade etmekten çok, millete ait var olan destanlar grubunu karşılamalıdır (Ekici, 2002, 31).

Destanların teşekkülü yanında destanların nasıl tasnif edileceği de önemlidir. Yüzlerce destana sahip Türklerin bu büyük destan külliyyatını, sadece İslamiyet öncesi ve sonrası destanlar olarak ayırmak yeterli değildir. Örneğin Köprülü, Türk destanlarını coğrafi sahalara ve tarihî-kavmî dairelere göre iki farklı şekilde sınıflandırır. Coğrafi sahalara göre incelerken Altay-Yeniseyi, Bozkırlar ve Tarım-Sır-Derya bölgelerini esas alır. Tarihî ve kavmî dairelere göre ise Eski Türk, Gök Türk ve Uygur Dairesi olmak üzere üç daire oluşturur (Köprülü, 2003, 68-89). Destanları sınıflandırmak için yapılan çalışmalardan birinde Özkul Çobanoğlu, destanları eski destanlar ve yeni destanlar olarak ikiye ayırır. Yeni destan başlığı altında da arkaik unsurlar taşıyan destanlar, kahramanlık destanları ve tarihî destanlar olarak üç başlık kullanır (Çobanoğlu, 2011, 49-55).

Destan döneminin bitmesiyle beraber hikâye dönemi başlar. Destandan hikâyeye geçiş aşamalı olarak devam eder ve bu ara dönemde bazı eserler oluşturulur. Batı literatüründe destan için *epos*, *epope*; hikâye için ise *romans* terimleri kullanılır. *Epos* döneminin kendini aşamalı olarak *romans* dönemine bıraktığı bu geçiş dönemi eserlerine *epiko-romanesk* adı verilir. Eğer bir anlatı, konusunu yaşanmış büyük olaylardan alıyorsa, kahramanlık motifinin yanında aşk, din vb. motifler işleniyorsa ve eser hem manzum hem de mensursa *epiko-romanesk* olarak kabul edilir (Boratav, 1991, 69-70). Türk edebiyatında epiko-romanesk türüne en iyi örnek *Dede Korkut Hikâyeleridir*. Epiko-romanesk türüne ait diğer örnekler *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* gibi destansı hikâyelerdir.

Türkler, Anadolu'yu vatan yaptıktan sonra bu coğrafyada Türk kültür abideleri arasında yer alan ve Türkçenin en önemli kaynakları arasında sayılan *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme*'yi yazmışlardır (Demir, Erdem, 2006, 15). Bu eserler Anadolu'daki daimî Türk-Bizans mücadelelerinin neticesinde yaratılmışlardır. Bu mücadele Bizans edebiyatında da *Akritas* türünü doğurur (Köprülü, 2003, 277). Anadolu'daki bu mücadele, dinî ideolojideki kuvvetin etkisiyle yalnız bir yönde görülerek Hristiyanlık-İslamlık mücadelesine dönüşmüş ve siyasi sebepler dikkate hiç alınmamıştır (Köksal, 1984, 36).

Battal Gazi, Emevîler döneminde Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan savaşlarda ün kazanmış, Müslümanlar ve Türkler arasında gazi-velî kimliğiyle yüceltilmiş bir Arap emiri ve destan kahramanıdır (Ocak, 1992, 204). İslamiyet'in, Hristiyan Bizans'a karşı vermiş olduğu mücadeleler Battal'ın şahsında destanlaştırılmıştır (Köksal, 1984, 57).

Battal-nâme konu ve kaynak bakımından yerli değildir. Ancak Türk muhayyilesiyle şekillendiği için millî destanlarımız arasında yer alır ve Anadolu'da teşekkül etmiş ilk Türk destanı sayılır. Destan, peygamber soyundan gelen bu İslam kahramanının, Müslümanlığı yaymak idealiyle yapmış olduğu

savaşları anlatır. Mefkûresi; Rum diyarını İslam dairesine sokmak ve bu uğurda şehit olmaktır (Köprülü, 2003, 278-279). *Battal-nâme*, Battal'ın Anadolu'da Hristiyanlarla yaptığı savaşların büyük çapta eski Türk inançlarından ve İran peri masallarından alınan motif ve sahnelerle süslenmişiyse oluşur (Ocak, 1992, 207). Bu motifler ayıklandığında geriye sadece Emevi ve Bizans savaşları kalır. Arap tarihçiler, destanda anlatılanların tümünün doğru olduğuna inanırlar. Fakat bunların bazılarında menkıbe özellikleri görülür. Menkıbe ile gerçek tarih bütün orta çağ edebî ürünlerinde olduğu gibi *Battal-nâmeler*de de ayırt edilemeyecek kadar birbirine karışmıştır (Boratav, 1997,345).

Battal'ın bu kadar çok yüceltilmesinde, mezarının I. Alâaeddin Keykubad'ın annesi tarafından bir rüya sonucu keşfedildiğini nakleden rivayetler önemli bir paya sahiptir (Ocak 1992, 205). İslami Türk destan geleneğinde Türk destan kahramanları Hz. Ali dolayısıyla Hz. Muhammed neslinden sayılmışlardır. Battal Gazi ve Dânişmend Gazi, Hz. Ali neslindedir. Sarı Saltuk da Battal Gazi soyuna bağlanır (Yüce, 1987, 125). Battal Gazi'nin, Anadolu'da Kalenderî, Bektaşî ve Alevî gibi heterodoks zümreler tarafından benimsenmesi sosyal psikoloji ve kültür tarihi açısından çok önemlidir. Hz. Ali ve soyunu sevmeyen Emevilere mensup Battal'ın, Alevî ve Bektaşî zümrelerce sevilmesi, evrilerle Hz. Ali soyundan gelen Seyyid Battal Gazi'ye dönüşmesiyle gerçekleşir (Ocak 1992, 205).

Battal-nâme, Arap-Bizans savaşını mücadelesini aktarırken *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* tamamen Türk kültür ve tarih unsurlarıyla biçimlenmiştir (Demir, Erdem, 2006, 21). Bu destanlar, yakın zamanlarda olmuş tarihî olayların kahramanları hakkında meydana getirildiklerinden tarihî destan olarak kabul edilebilirler (Çobanoğlu, 2011, 48). Bu destanlar aynı zamanda ilk şekilleri esas alındığında yazılı olarak yaratılan destanlardır (Ekici, 2002, 30).

Türk-Bizans ya da Müslüman-Hristiyan mücadelelerini anlatan *Dânişmend-nâme*, 1071 yılında kazanılan Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun büyük bir bölümünün Dânişmendliler tarafından Türkler adına fethedilişini ve vatan yapılışını menkıbevi olarak işler (Demir, 2004, 17). Kahramanı Türk olan ve bu özelliğiyle Anadolu'da meydana getirilmiş ilk kahramanlık destanı sayılan bu eser, Dânişmend Gazi'nin İç Anadolu'da Bizans'a yaptığı fetihlerle şöhret bulmasını ve kendi adına devlet kurmasını fetih menkıbeleriyle anlatır (Ocak, 1993, 478). Dânişmend Gazi'nin aslı adı Ahmed'tir. Gündüzleri savaş eğitimi geceleri de dinî ilimler tahsil ederek âlimlik mertebesine ulaştığından "Dânişmend" olarak adlandırılır (Özaydın, 1993, 467). Destanda anlatılan olayların tarihî gerçeklere uygun olması, adı geçen kahramanların tarihî şahsiyetler oluşu ve destandaki coğrafyanın Anadolu coğrafyasına uygunluğu dolayısıyla, Türk edebiyatında tarih kitabı olarak karşılanmıştır (Banarlı, 2001, 302). Dânişmend Gazi ve çevresindekiler, *Kitâb-ı Dede Korkut*'taki gibi eski Türk inançlarını yansıtan kişiler değil; tam anlamıyla Sünnî inançlara göre yaşayan şahsiyetlerdir ve ibadetlerini asla aksatmazlar, haramdan uzak dururlar (Ocak, 1993, 479). Bu tarihî kahramanın şahsiyetini anlatan eser, onu Seyyid Battal ile Emîr Ömer'in silsilesine mensup sayar ki bu bağlamda *Dânişmend-nâme*, *Battal-nâme*'nin bir devamı dahası Anadolu'nun fethine ait Türk destanının ikinci bir dairesi olarak sayılabilir (Köprülü, 2003, 280).

Saltuk-nâme, bazı özellikleriyle diğer iki destana göre ön plana çıkar. Köprülü, destanın diğerlerine göre daha güçlü olduğunu fakat kuvvetli bir sanatkarın eline düşmediği için iki ayrı tabakadan birleştirilen ve birbirine layıkıyla bağlanmamış epizotların gelişi güzel sıralanmasıyla bir taslak mahiyetinde kaldığını ve bu yüzden destan, Fransızların Roland destanı ile karşılaştırıldığında, Roland destanı gibi edebî bir bütün şeklini alamadığını söyler (Köprülü, 1943, 441).

Anadolu ve Rumeli'nin fethi sırasında gazâlara katılan, kerametleriyle henüz hayatta iken efsanevi bir şahsiyet haline gelen XIII. yüzyıl alp erenlerinden Sarı Saltuk'un menkıbevi hayatını, savaşlarını ve çeşitli kerametlerini içeren *Saltuk-nâme*, Türk destan külliyyatının en önemli eserlerindedir (Akalın, 1994, 360). Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Vilayet-nâme*'sinde ve Evliya Çelebi'nin *Seyahat-nâme*'sinde geçen menkabelere ek olarak *Saltuk-nâme*'deki Saltuk, tıpkı Seyyid Battal Gazi ve Dânişmend Gazi gibi peygamber sülalesinden gelen bir "cengâver evliya" ve "gazi evliya" olarak aktarılır (Ocak, 2002, 41)

Sarı Saltuk eserde bir Türk kahramanı olarak tanıtılır. Saltuk-ı Türk adıyla anılır her vesileyle Türklük yüceltilir. Türk milleti üzerindeki tesiri uzun süre devam eden Saltuk hakkında, birçok menkıbe halk ve özellikle gaziler arasında ağızdan ağıza dolaşmış, fetihler sırasında ordunun manevi gücünü arttıran unsurlardan biri haline gelmiştir (Akalın, 1994,361).

1. Alp ve Bilge

Destanlar her zaman bir beşeri mücadeleyi anlatırlar. Zamanlar arasında değişen, sadece mücadelenin şekli ve amacıdır. Kimi ilmiyle, kimi sanatıyla kimi de gücüyle bu mücadeleyi sürdürür (Köksal, 1984, 13). İslamiyet öncesinde ülkesi ve mefkûresi için savaşan kahramanlar alp olarak

adlandırılırlar. Alp, birçok Türk lehçesinde “kahraman, cesur, yiğit ve gazi” anlamlarında kullanılır. Kahramanların yanı sıra hükümdarlardan küçük kumandanlara kadar birçok kimsenin alp adını özel isim veya unvan olarak kullandığı hatta mevcut kitabelerden, Büyük Selçuklular devrinde alp kelimesinin resmî bir terim olarak kullanıldığı ve büyük emirlerin bu unvanı taşıdıkları anlaşılmaktadır (Köprülü, 1989, 525). *Kutadgu Bilig, Divânü Lugati't-Türk* ve daha eski Türk metinlerinde yer alan bu kelimenin Oğuzlar arasında daha sık yayılmış olduğu görülür. İslamiyet'ten önce isim veya unvan olarak yayılan kelimenin İslamiyet'ten sonra da kuvvetle devam ettiğini gösterir (Köprülü, 1997, 379-380).

Türklerin bozkırlarda geçirdikleri çetin ve mücadeleci hayat şartları, kahramanlık ve cengâverlik geleneğinin hayatlarına yerleşmesini sağlar. Çok geniş coğrafi sahalara yayılan, bu sahalarda defalarca yıkılıp tekrar devletler kuran ve çiftçi, şehirli halk ile büyük memleketleri hâkimiyetleri altına alan bu atlı göçebeler her şeyden çok askeri güce ve kahramanlığa önem vermişlerdir. Savaşlar, mücadeleler, akınlar ve istilalar Türkler arasında en yüksek şerefin kahramanlara verilmesini gerektirmiştir (Köprülü, 1997, 382-383).

Türk destanlarında kahramanlığı yaşam şekline dönüştüren alplar, kişisel yaşamlarından ziyade toplumsal yanlarıyla ön plana çıkarlar. Hareket halinde olma, kavmi koruma güdüsü ve hayvancılıkla geçinme alp tipini oluşturan temel faktörlerdir (Kaplan, 1985, 5). Türklerin hayatlarında ve edebî külliyatlarında alp kavramı, yazılı metinlerde, geleneksel hayatın sözlü verilerinde, tarihî kişilerin şahsiyetlerinde, devlet düzeninde, toplumun sevgi ve saygısını, toplumun takdir hükümlerini kendilerinde toplamış şahıslar ve değerler haritası olarak kabul karşılık bulur (Öztürk, 2012, 52).

Gerçek hayatın temel karakterlerinden olan alplar, destanlarda ve diğer edebî türlerde de belirtilen özellikleriyle yer alırlar. Bu alpların bazıları gerçekten yaşamış tarihî karakterlerdir ve hayatları etrafında destan halkaları oluşturulmuştur. Alpların bazıları ise Türklerin muhayyilesine göre şekillenmiş ve destanların kahramanları olarak vücut bulmuştur. Oğuz Kağan, Böğü Han, Manas, Dede Korkut hikâyelerindeki kahramanlar, Alpamış, Altın Arığ, Er Kosay, Köroğlu, Küsek Bey, Kurmanbek ve daha yüzlercesi Türk kültüründeki alpin niteliklerini kendinde toplayan kahramanlardır.

Türlere ait özelliklerden biri de danışma kültürüdür. Tarihte ve edebî eserlerde kahramanların atacakları adımlara bazen büyük toplantılar düzenleyerek karar verdikleri bilinir. Yöneticilerin ve kahramanların, günlük hayatta veya olağanüstü koşullarda yanlarında danıştıkları bilge karakterleri olduğu anlatılır.

Bilge devlet adamları veya diğer adlandırmayla aksakallar, akıl ve akılcılığın kişiselleştirilmiş sembolü olarak, kahraman tarafından toplumun bilgi, görgü ve umur sahibi şahsiyetleri; icraatların da oto kontrol mekanizması olarak kabul görürler (Çobanoğlu, 105-106). Bilge devlet adamlarının ilk tipi, Oğuz Kağan destanında, Oğuz'un cihan hâkimiyeti mefkûresinin ana hatlarının belirlendiği rüyayı gören ve yayımlacı politikada Oğuz Kağan'a yol gösteren Uluğ Türük'tür. Rüyayla temellendirilmiş bir başka cihan hâkimiyeti mefkûresinin sahibi Osman Bey'in de yanındaki Şeyh Edebali, bir diğer bilgedir. Osman Gazi'nin gördüğü rüyayı yorumlayan Şeyh Edebali'nin üstlendiği görev, Oğuz Kağan'da rüyayı gören ve yorumlayan Uluğ Türük'ün üstlendiği görevin devamıdır. Bu bakımdan Uluğ Türük'ü Şeyh Edebali'nin ilk örneği kabul etmek gerekir (Aça, 2000, 12).

Kutadgu Bilig'de Oğuz'un yardıma ihtiyaç hissettiğinde, danışmak istediğinde Ögdülmiş, ona yol gösteren bilgedir (Arat 1991,432). Manas'ın babası, zor durumda kaldığında yanında veziri Bay oğlu Bakay vardır. Bilge adam tipinin en somut örneği *Dede Korkut Hikâyelerinde* geçtiği gibi Oğuz'un her müşkülünü halleden Dede Korkut'tur. Dede Korkut, hayatlarının her anında Oğuzların bilicisi olarak anlatılır. Tören yönetmek, mücadele stratejisi öğretmek, ad vermek üstlendiği görevlerin bir kaçıdır.

Görüldüğü üzere İslamiyet öncesi Türk destanlarında alp ve yanındaki bilge kişi motifi Türk kültürünün önemli unsurlarındandır. İslamiyet'le birlikte alp ve yanındaki bilge; alp gazi ve mürşide dönüşecektir.

2. Alp Gazi ve Mürşit

Türk tarihi ve Türkler için edebî ürünler incelendiğinde İslamiyet öncesindeki alp kavramının, evrilerek ad ve misyon farklılığına uğradığı görülür. İslamiyet'e kademeli olarak geçen Türkler, yeni dinin emrettiği gibi yaşamaya ve gereklerini yerine getirmeye özen gösterirler. İslamiyet, kısa sürede hayatın her alanını, her kesimi etkilemeye ve kendi dairesine çekmeye başlar. Cihan hâkimiyetini hedef olarak belirleyen Türkler, İslamiyet'in etkisi artınca, İslamiyet ile kendi kültürleri arasında her sahada güzel eserler veren bir sentez oluştururlar. Bu sentezin biri de alp tipinin gazi tipine dönüşmesidir (Kaplan,1985,112). İslamiyet'le birlikte yerleşik düzene iyiden iyiye alışan Türklerde destan kahramanının özellikleri de değişir. İslamiyet'ten önceki Türk alpları, İslamiyet'in cihat ve gaza mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra,

alp-gazi, yani Müslüman-Türk kahramanı mahiyetini almışlar, tasavvuf cereyanı ve muhtelif tasavvuf tarikatları halk arasında yerleşince de alp-erenler, yani savaşçı dervişler şekline girmişlerdir (Köprülü, 1997,382). Göçebe dönem destan kahramanı için baş kesmek, kan dökmek yüksek bir değer iken İslamiyet'le beraber gaza ve cihat ruhu önemini artırır (Köksal, 1984, 49).

Hem alplar hem de alp gaziler Anadolu coğrafyasına gelindiğinde aynı misyona sahiptirler. Anadolu'daki uçları koruyan bu alplar ve gaziler, mücadelelerini Bizans hudutlarındaki *akrit* (Hudut muhafızı) ve *apelat*(Akıncı)lara karşı verirler. Ortodoksluk, kadın ve para uğruna savaşan akrit ve apelatlarla karşı İslamiyet'in yayılması için savaşan, şahadeti gaye edinen, maddi menfaatleri hakir gören alplar ve gaziler vardır (Köprülü, 2003, 277).

İslamiyet'in etkisiyle alplara, alp-gazinin yanında *veli* ve *alperen* gibi unvanlar da verilir. Alp ve alperenlerin arasındaki en büyük farkın din ve misyon farklılığı olduğu belirtilir. Örneğin zamanlama bakımından Battal Gazi, Oğuz Kağan, Dede Korkut arasında büyük fark olmamasına rağmen savaşın amacı ve hedefi farklıdır. Battal Gazi'de maddi kuvvetle manevi kuvvet birleşmiş durumdadır (Köksal, 1984, 16). Türk destanlarında alplıktan gaziye dönüşen kahramanlar aynı zamanda "hatip" unvanını da alırlar. Battal Gazi, Dânişmend Gazi, Sarı Saltuk Gazi, aynı zamanda birer hatiptirler. Âşıklar Anadolu'da aşk hikâyeleri söylerlerken hatip gaziler de halkın hem dinî hem de kahramanlık duygularını artırmak için Müslüman Türk toplumuna hitap ediyorlardı. Sarı Saltuk, Hristiyanlara da hitap, vaaz ve öğüt verir (Yüce, 1987, 2003).

Alp tipi hayvancı toplumun ideal kahramanı olarak kabul edilmiş ve şahsiyetine hareket hâkim olduğundan "dışa dönük" olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanında alperenin ve velinin şahsiyetine manevî güç hâkim olduğundan "içe dönük" olarak tasvir edilmiştir (Kaplan, 1985, 5). Alp ve alperenlerin arasındaki bu ayrıma itiraz eden bilim insanları, alp tipinin sembolleştiği Oğuz Kağan'ın kendi dünya görüşü ve inanç sistemi içinde güçlü, kuvvetli, cesur oluşunun ötesinde, Tanrı tarafından seçilmiş ve onunla daima ilişki içinde hareket eden bir kahraman olduğunu belirtirler. Bu yüzden din üzerinden yapılan ayırımın doğru olmayacağı savunulur. Çünkü Oğuz Kağan'ın Tanrı'ya bakış açısı ile Battal Gazi'nin bakış açısının kıyaslanmasının kısır döngü olduğu belirtilir (Çobanoğlu, 2011, 102).

İslamiyet öncesi Türk destanlarında kahramanın yanındaki bilge kişi, kahramana birçok konuda rehberlik eder ve yol gösterir. Cihan hâkimiyetini sağlamak için akıl vermek, zor durumların üstesinden gelmede yol göstermek, tehlikeleri bildirmek ve bazı müjdeleri haber vermek rehberliğin ve yol göstermenin birkaçıdır. Rehberliği yapan bilgiler dinî özellikleriyle değil akli özellikleriyle ön plana çıkarlar. Fakat bu, bilge adamların dinî özelliklere sahip olmadıkları anlamına gelmez. Hepsi, Gök Tanrı'nın bir hediyesi olarak kabul edilirler.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte bilge adamların unvanları ve misyonları yavaş yavaş değişime uğrar. Mürşit, pîr, şeyh, velî gibi unvanlar alacak olan bilge adamlar, yol göstermenin merkezine İslamiyet'i koyarlar. Daha önce cihan hâkimiyeti mefkuresi için kahramana rehberlik eden bilgiler, artık öncelikle İslamiyet'in ardından da milletin daimi olması için yol göstereceklerdir. Oğuz Kağan'daki Uluğ Türük'ün yerini artık Şeyh Edebali, Akşemseddin, Hacı Bayram-ı Veli alacaktır. Türk destanlarına bakıldığında da mürşitlik görevini yapanların incelenmesi kayda değerdir.

Sözlükte mürşit kelimesi için doğru yolu gösteren, kılavuz, rehber, müritlere tasavvuf yolunda sırları gösteren, gafletten uyandıran, akıl öğreten gibi açıklamalar yapılır (Parlatır, 2012, 1189). Sırat-ı müstakimi gösteren, dalâletten önce hak yolu ileten mürşitler merdivene benzetilir. Başkaları ona basa basa yükselir (Uludağ, 1991, 354). Çünkü mürşit, kâmil ve mükemmeldir. Başkalarını da kemale erdirir (Uludağ, 1991,455). Mürşit kelimesi şeyh, eren, pir kelimesiyle eş anlamlıdır. Birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Tarikata giren dervişleri, tarikatın seyr-u sülûk esaslarına göre yetiştiren ve denetleyen mutasavvıflara şeyh ya da mürşit denilir (Kara, 1998, 225).

Medresede müderris ne ise, dergâhta şeyh odur. Ancak müderris akla hitap eder, metni açıklar, ilminin derecesine göre tahlile girer. Şeyh ise mürşittir. Kendisine intisap eden müridin bütün hususiyetlerini, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak, herkese ayrı ayrı yol gösterir. Mürşit, yani doğru yolu gösterecek olan kişi müridini doğru yola iletir (İz, 1968, 183-184).

Tasavvuf yolunda mürşide sonsuz itaat gerekir. Mürşide biat Resul'e ve Resul'den de Hakk'a biat demektir. Kendisi hidayete ermemiş mürşit başkasını da hidayete erdiremez. Mürşitsiz olan mürid maksadına ulaşamayıp nefis ve şeytan elinde yok olur (Ceylan, 2000, 246). Tasavvufta mürşidin gerekliliği, Hıristiyan mistisizmi ile tasavvufun en bariz farklılıklarındandır (Kara, 1998, 227).

İslamiyet sonrası Türk destanlarında mürşitler, bir tarikat çerçevesinde medresede eğitim yapan kişiler değildir. Destanlarda Hz. Muhammed, Hz. İlyas, Hızır, Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebu Hanife, Battal Gazi,

Abdülvehhab Gazi, Saltık, bazı melek ve cinler mürşitlik yaparlar. Bu mürşitler, rüya veya tayy-i mekân-tayy-i zaman mucize ve kerametleriyle destan kahramanına mürşitlik yaparlar.

2.1. Hz. Muhammed

Tasavvufta Hz. Muhammed, *Mürşid-i Âzam* olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'in öğretileri ile günlük hayatı ve eylemleri, naklediciler tarafından kayıt altına alınarak daha sonraki nesillerin irşadında temel bilgiler olarak kullanılmıştır. Hz. Muhammed'in etrafındakiler, peygamberden bizzat dinleyerek veya onun hayatını izleyerek yeni bilgiyi edinmeye ve uygulamaya çalışmışlardır. Vefatından sonra ise yeni bilgi, yeni din nakledicilerin, sahabelerin aktardıkları sayesinde öğreti olarak devam eder.

Hz. Muhammed'in mucizelerinin bazıları *tayy-i mekân* ve *tayy-i zaman* ile ilgilidir. Tayy-i mekân ve tayy-i zaman; mekân ve zamanlar arasında seyahat etmek demektir. Miraç mucizesi bunlara en önemli örnektir. Hz. Muhammed'in, vefatından sonra pek çok kez zamanlar arası hareket ederek irşat görevine devam ettiği aktarılır. Bu aktarımlar Türk kültürüne ait anlatılarda da yer bulur. Hz. Muhammed *Battal-name*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-name'* de de mürşit olarak sık sık kahramanlarla iletişime geçer.

Hz. Muhammed, kahramanlarla genelde rüya aracılığıyla iletişime geçer. İslamiyet'te hem ruhani hem de gerçek dünyanın gerçeklerini yansıttıkları ve gerçek hayatla gaip denilen diğer âlem arasında bağlantı kurdukları için rüyalara büyük önem verilir (Hermansen, 2008, 73). Allah'ın insanlarla rüya aracılığıyla iletişim kurduğuna inanılır. Nitekim Hz. Muhammed ve Allah arasındaki ilk iletişim olan ilk vahiy rüya aracılığıyla gerçekleşir. Hz. Muhammed, gördüğü rüyayla peygamberlik görevinin kendisine verildiğini anlar. Okuma ve yazma bilmeyen Hz. Muhammed'in, rüyasında vahyin yanında Cebrail'i görmesi, rüyanın hem görüntü hem de mesaj içeren iki boyutunu gösterir (İkiz, 2000, 109).

İslamiyet'in rüyalara verdiği önem ayet ve hadislerle belirginleşir. *Kuran'* da rüya hakkındaki en açık bilgiler Fetih suresinde geçer. Hz. Muhammed'e rüya yoluyla vahiy yollandığı şöyle aktarılır;

"And olsun ki Allah gerçekten Rasûlüne o rüyayı hakkıyla sadık gösterdi; Andolsun ki İnşallah Mescid-i Haram'a emniyetler içinde, başlarınızı tıraş ederek, kısaltarak, korkunuz olmayarak kesinlikle gireceksiniz. Fakat sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de ondan önce yakın bir fetih yaptı" (Fetih/27)

Hz. Muhammed'in hadislerinde rüyaların özellikleri hakkında bilgiler yer alır. Hz. Muhammed, rüyaları güvenilir bir bilgi kaynağı olarak kabul eder. Bununla ilgili en dikkat çekici hadis şöyledir;

"Rivâyete göre, Resûlullah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur, Zaman yaklaşıncı (ve kâinat son günlerini yaşamağa başlayınca) müminin rüyası yalan çıkmaz; çünkü müminin rüyası nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür. Nübüvvetten cüzü olan şey ise yalan olamaz. (Ravi, Ebu Hüreyre)" (Buharî, XII, 1973, 271, Hadis no, 2107)

Bilindiği gibi *Kuran-ı Kerim'*deki ayetler 23 yılda inmiştir. Bu 23 yılın 6 ayında ayetler Hz. Muhammed'e rüya aracılığıyla gönderilir. Bu 6 ay, hadisteki 1/46'yı işaret eder.

İslamiyet sonrası fetih ve cihat düşüncesinin yer aldığı destanlarda Hz. Muhammed, kahramanların rüyalarına girerek irşada devam eder. İrşadın mahiyeti ve şekli değişebilir. Fakat her durumda Hz. Muhammed, İslamiyet yolunda mücadele eden veya Müslüman olmasını istediği kişinin rüyasına girerek onu koruduğunu ve ileride şefaahat edeceğini bildirir.

Hz. Muhammed'in bu destanlardaki mürşitliğinin temelinde bazı bilgilerin aktarılması, rehberlik, İslamiyet'e davet, İslamiyet'in bekası için emirler ve bazı müjdeli haberler yer alır.

Mürşid-i Âzam Hz. Muhammed, destan kahramanlarına bazı dualar öğreterek veya bazı bilgileri paylaşarak zorlukların üstesinden gelmelerinde yardımcı olur. Örneğin *Dânişmen-nâme'* de anlatıldığına göre Melik Gazi'nin İslamiyet'e davet ettiği kişiler, Sisiyye ırmağının suyunu keserse Müslüman olacaklarını söylerler. Hz. Muhammed o gece Melik'e suyu kesebilmesi için bir dua öğretir (Demir, 2004, 245). Öğrenilen dua neticesinde ırmağın suyu kesilir.

Saltuk-nâme' de Saltık, Hac görevini yaparken bir Râfızî ile karşılaşır. Adam, Saltık'a sen şerif değilsin, Şerif isen ispatla der. Hz. Muhammed, Şerif'e yarın kabrini ziyaret etmesini, selam vermesini, ona öğretecekleriyle Râfızî'nin hakkından geleceğini söyler (Akalin, 1987, 55-56). Hz. Muhammed'in öğrettiği bilgilerle Saltık, Râfızî'nin üstesinden gelir.

Hz. Muhammed, sıradan insanlara da mürşitlik yaparak akıldaki bazı sorulara cevaplar verir. Örneğin *Saltuk-nâme'* de Ayas adlı biri, rüyasında Hz. Muhammed'e bir hayır yapmak istediğini ama hangisinin daha sevap olduğunu bilmediğini söyler. Hz. Muhammed, bunu Cebrail'e sorduğunu ve aç

doğurmanın, susuz su içirmenin ve helâ inşa etmenin en sevaplı hayırlar olduğunu söyler (Akalin, 1990, 321).

Destan kahramanları Hz. Muhammed'in rehberliğiyle zorlukların üstesinden gelirler. Battal Gazi, kendini peygamber ilan eden Babek'le bir mücadelesinden önce Hz. Muhammed, Battal'a silahlarının üzerine *lâ-haule ve lâ-kuvete illa billahi'l-'aliyyi'l-'azim* yazmasını tembihler. Böylece mücadeleden galip ayrılacağını müjdeler (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 290). Denilenleri yapan Battal, sahte peygamberi ortadan kaldırarak din yolundaki bir engeli kaldırmış olur.

Hz. Muhammed'in en önemli irşadı İslamiyet'e davettir. Hz. Muhammed, kahramana ilerideki mücadelelerinde yardım edecek olanları veya kahramana zorluk çıkaranları İslamiyet'e davet ederek mürşitlik yapar. Müslüman olurlarsa şefaathane edeceklerinin müjdesini verir. Örneğin *Battal-nâme*'de Hz. Muhammed, Battal'ın düşmanlarından Kelb'in, rüyasına girer ve ona Abuzer ismini koyar. İslamiyet'i seçmesini, zindanda olan Battal'ı zindan çıkarmasını, diğer beylerin İslamiyet'i seçmeleri için uğraşmasını emreder. Söylediklerini yaparsa ona şefaathane olacağını müjdesini verir (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 144). Benzer bir örnekte de Battal Gazi zindanda iken Kaytur, rüyasında kıyametin koptuğunu, bütün peygamber ve evliyaların Hz. Muhammed'ten şefaathane istediklerini görür. Bunun üzerine kendisi de şefaathane ister. Hz. Muhammed Kaytur'dan Battal'ı zindandan çıkarmasını ve onun önünde Müslüman olmasını ister. Emri yerine getirirse ona şefaathane olacağını müjdeler (Kaytur, Durukoğlu, 2012, 119).

Hz. Muhammed'in irşadıyla din değıştirme motifi *Dânişmend-nâme*'de de yer alır. Destanda peygamber Efrumiyye'ye Müslüman olmasını emreder. Böylelikle kıyamet günü Cennet'e layık olacağını müjdesini verir. Allah'ın onu Artuhı'ya helal kıldığını ve ikisinin de yardımcılarıyla Rum'un Müslüman olacağını haber verir (Demir, 2004, 79).

İrşat yoluyla din değıştirme bazen kahramana verilen emirin yerine getirilmesiyle gerçekleşir. Örneğin Saltık Dobruca'dayken, Hz. Muhammed gidip papazlarla konuşmasını emreder. Papazların Müslüman olacağını müjdeler (Akalin, 1988, 25). Bu örnekler, cihat düşüncesiyle hareket eden kahramanların başyardımcılarının Hz. Muhammed olduğunu gösterir.

Battal-nâme'de olduğu gibi destan kahramanının kiminle evleneceğini Hz. Muhammed seçer ve bu seçimde İslamiyet'e fayda getirmesi düşüncesiyle gayri Müslimler seçilir. Evliliğin gerçekleşmesi Hz. Muhammed'in dini, irşat etmesiyle gerçekleşir. Örneğin peygamber, Battal'ı dininden vazgeçirmeye çalışan Gülendâm'dan, Seni oğlum Battal'a verdim diyerek iman getirmesini ister. İkisinin Beşir adında bir çocuklarının olacağını müjdeler (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 154).

Mürşitlerin temel vazifelerinden biri doğru olanın gerçekleşmesi için insanları yönlendirmektir. Hz. Muhammed de İslamiyet uğruna savaşan destan kahramanlarını emirleriyle yönlendirerek onların galip gelmelerini, tehlikelerden korunmalarını sağlar. *Saltuk-nâme*'de, anlatıldığına göre Saltık Sinop'tayken Bacu Han Acem mülküne gelir. Saltık bunun üzerine Alâeddin'e gitmek ister fakat Hz. Muhammed Rum'a gitmesini, Bacu Han'ın üzerine gelmesi için beklemesini emreder (Akalin, 1990, 255). *Dânişmend-nâme*'de anlatılan bir olayda Hz. Muhammed, Efrumiyye zindandayken Melik Gazi'den Artuhı'ya, Efrumiyye'yi zindandan kurtarması için göndermesini emreder. Efrumiyye'nin onlara katılacağını haber verir. Melik Gazi uyandığında etrafa amber kokusunun yayıldığını fark eder (Demir, 2004, 168).

Destanlarda yer alan bazı efsaneler mekânların isimlendirilmeleriyle ilgili ipuçları içerir. Şehre Edirne adının verilmesiyle ilgili *Saltuk-nâme*'de anlatılan olayda, Edirne'deki Ak camide uyurken Saltık'a, Hz. Muhammed bu makamın kendi evi olduğunu, bir şey istenirse burada istenmesi gerektiğini, burada edilen duaların kabul olacağını bildirir. Bu şehrin ümmetinin gazilerin ocağı olacağını, fethin yolunun bu evden geçtiğini ve bu şehrin adının Edirne olması gerektiğini söyler. Onun yolunda savaşanlara şefaathane edeceklerini müjdeler (Akalin, 1988, 53).

Destanlarda mürşidin emirlerinden bazıları doğrudan bir tehlikeden kurtulmayı sağlar. Örneğin *Dânişmend-nâme*'de Hz. Muhammed, Melik Gazi'den hoşnut olduğunu, din-İslam yolunda taksirlik etmediği için Allah'ın da razı olduğunu müjdeler. Fakat şehrin halkı İslam'dan döndüğü için Allah'ın bu şehre hışım edeceklerini bu yüzden şehirden ayrılmasını tembihler (Demir, 2004, 238).

Hz. Muhammed'in emir verdiği kişilerin bazıları destanlardaki ikinci dereceden kahramanlardır. Verilen emirler genelde destan kahramanına yardım edilmesiyle ilgilidir. Hz. Muhammed bu isteklerinden sonra şefaathane müjdesi verir. Battal Gazi'nin düşmanlarından Behram'a Hz. Muhammed, savaşta kişinin ciğer köşesi, oğlu Battal olduğunu, yaralı halde nerede yattığını söyler ve gidip makamlarına getirmelerini emreder. Bu söylediklerini yaparsa ona şefaathane edeceklerini söyler (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 206). Benzer bir motif *Dânişmend-nâme*'de yer alır. Artuhı, Efrumiyye'yi kurtarmaya giderken Kara Tigin adlı biri de rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed, yakın zamanda gelecek olan Artuhı'ya yardım

etmesini, onu Efrumiyye'nin hapsedildiği Mankuriye kalesine götürmesini, Müslüman olmasını ve İslamiyet için savaşmasını emreder (Demir, 2004, 188).

Mürşid-i Âzam Hz. Muhammed, insanlara çeşitli müjdelere verir. Bu müjdelerin çoğu galibiyet, İslam'ın bekası, bir kahramanın doğumu gibi haberler içerir. Örneğin Battal Gazi'nin doğacağını ve alacağı galibiyetleri Hz. Muhammed, Abdülvehhab Gazi aracılığıyla bir name göndererek haber verir. Hz. Muhammed, kendisinin Allah'ın resulü olduğunu, iki yüz yıl sonra Malatya'da doğacak Cafer adlı çocuğun Rum'u küfür ve delaletten kurtaracağını, kiliseleri yıkıp mescitler yapacağını bildirir. Kendi ümmetinden olan herkesin Cafer'e mutabakat kılmasını, onun hükmünden çıkmamasını emreder (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 82). Destanın ilerleyen bölümlerinde benzer müjdelere Battal'a verilir. Battal hapisteyken yanındaki dört yüz mümine rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü söyler. Hz. Muhammed, Rum memleketinin onun zamanında küfürden kurtulacağını, kiliselerin yıkılıp yerlerine mescit ve medreselerin yapılacağını müjdelere (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 152).

2. Hz. İlyas

Kuran'da adı iki defa geçen peygamber, kavminin taptığı Ba'l adındaki putperestlikle mücadele etmiştir. Kral Ahab ve onun milleti ile giriştiği mücadelede çok zorluklar çekmiş uzun yıllar dağlarda ve mağaralarda yaşamıştır. Kendisine verilen yağmura hükmetme mucizesiyle uzun bir süre yağmur yağdırmamıştır. Oluşan kuraklıktan ibret alınmasını ummuşsa da halk onun yolundan ilerlememiş, bunun üzerine Allah'ın gönderdiği ateşten ata binerek gökyüzüne çıkmıştır. Bu yüzden sağ olarak kabul edilen dört peygamberden biridir. Hz. İlyas ve Hızır'ın yerde İdris ve İsa'nın gökte olduğu rivayet edilir (Harman, 2000, 160-162).

Türk kültüründe adı Hızır'la anılan Hz. İlyas İslamiyet sonrası destanlarda genellikle mürşit kimliğiyle yer alır. Bunun en güzel örneği *Battal-nâme*'de anlatılır. Anlatıldığına göre kâfirler, İslam'ı seçmek için Battal'dan ölü insanları diriltilerek mucize göstermesini isterler. Battal, kırk günlük yolculuktan sonra İlyas peygamberin olduğu yere varır. İlyas peygamber, Battal'a ölüleri diriltilmesi için bir dua öğretir ve birçok nasihat verir (Kavruk, Durukoğlu, 2012,129). Battal, öğrendiği dua neticesinde geçişi olarak insanları diriltme yetisine sahip olur.

Hz. İlyas ile ilgili kaynaklarda ateşten bir ata binerek gökyüzüne yükseldiği anlatılır. Hz. İlyas'ın ateşten atı *Saltuk-nâme*'de motif olarak yer alır. Saltık, Sürban adasına gittiğine İlyas peygamber atıyla deniz üzerinden gelir. Server'in batıya doğru gitmesini tembihler çünkü Frenkler Müslümanları yenmek üzeredir (Akalin, 1990, 75). Saltık, Hz. İlyas'ın yol göstermesi ve tehlikeyi haber vermesiyle cihadına devam eder.

Saltuk-nâme'deki başka bir örnekte bir kadın, kendini İlyas'ın ve Hızır'ın annesi olarak tanıtır. Sabâ şehrine gitmeye çalışan Saltık, bir kadınla karşılaşır. Kadın adının Zâhîde olduğunu, Hz. İlyas'ın büyük oğlu Hızır'ın ise küçük oğlu olduğunu söyler. Sabâ şehrinin kimin olduğu hakkında bilgiler verdikten sonra, ona bir dua verir. Bu duayla sihirlere ve kötülüklerden kurtulacaktır (Akalin, 1987, 130). Saltık, kadının yol göstermesiyle tehlikelerin üstesinden gelebilmenin yolunu öğrenir.

3. Hızır

Arapça imlasıyla *el-Hadır* yeşilliği bol anlamına gelen bir kelimedir ve Türk kültüründeki Hızır gibi genelde bir unvan olarak kullanılır. *El-Hadır*, bazı kaynaklarda *el-Hadr* veya *el-Hıdır* olarak da kullanılır (Ocak, 1999, 59-60). Kuran'da adı geçmese de *Kehf* suresinde Hz. Musa'yla beraber yolculuğa çıkan ve Hz. Musa'ya bilgiler veren kişinin Hızır olduğu düşünülür. Tasavvufun iki ana ilkesi irşat ve ilm-i ledün bu kıssada yer aldığı için mutasavvıfların ilgisini çekmiştir. Hz. Musa'nın bilemediği ilim ilm-i ledün; Hızır ise bunları irşat eden bir mürşittir. Bu durumda Hz. Musa da mürittir. Hızır'ın mürşit kimliği daha sonra birçok sufünün hayat hikâyesinde kendilerine gerçekleri anlatan kişi olarak yer alır. Birçok sufi ve velî, Hızır'ı gördüklerini, kendisinden öğüt ve dua aldıklarını, bazı durumlarda onlara yol gösterdiğini anlatır (Uludağ, 1998, 410). Tasavvuf ve tekke edebiyatında Ahmed Yesevî, Yunus Emre ve Mevlânâ'dan başlayarak bütün mutasavvıf şairler Hızır'ı *mürşid-i kâmil* olarak yorumlamışlardır (Kurnaz, 1998, 411). Hızır kültü ve Hızır'ın kimliği hakkında birbirinden farklı birçok inanış olsa da Türk kültüründe Hızır, zor durumda kalan, ezilen, hor görülen, fakir ve çaresiz olan insanlara yardım eden, bolluğun, bereketin simgesi din ulusudur. Anlatmaya dayalı türlerin çoğunda boz atlı, yeşil elbiseli, yüzü açık veya nikablı, yeşil mızrak veya kamçılı, istediği kılığa girebilen biri olarak tanıtılır (Kurnaz, 1998, 412). Türk kültüründe Hızır birçok özelliğiyle bilirse de bu özelliklerinin yanında İslamiyet sonrası Türk destanlarında mürşit kimliğiyle ön plana çıkar. Destan kahramanlarına İslami bilgileri ve çeşitli duaları öğretmek, bazı özelliklere sahip olabilmek için

rehberlik etmek, silah yapımını ve kullanımını göstermek, müjdelere vermek Hızır'ın mürşit kimliğini belirginleştirir.

Hızır, destan kahramanlarına zor durumdan nasıl kurtulacaklarını öğretir. Örneğin *Dânişmend-nâme*'de Hızır, Danişment Gazi zor durumda kaldığında okuması için ona bir dua öğretir (Demir, 2004, 96). Hızır'ın bir dua öğrettiği diğer bir örnek *Saltuk-nâme*'de geçer. Kâfirler, Saltık'tan Hz. İsa gibi ölüleri diriltirek mucize göstermesini isterler. Kırk gün ibadetten sonra Hızır, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmek için okuduğu duayı öğretir. Saltık bunu iki kabre okuyunca kabirdekiler dirilerek İslamiyet'e girmeyenlerin ebediyen cehennemlik olacağını söylerler (Akalin, 1988, 56-57).

Hızır, destan boyunca kahramanları korur ve onlara çeşitli bilgiler aktarır. *Saltuk-nâme*'de Kâf dağına varan Şerif, burada acayiplikler görür. Hızır çıkar gelir. Hızır'a buranın nasıl bir şehir olduğunu sorar. Hızır, buradakilerin ne insan ne de cin olduklarını bunların şâd-kâmiller olarak bilinen periler olduklarını haber verir. Buraya şehir-i câvid denildiğini akan suyun da Nil suyu olduğunu, burada yaşayanların kıyamete değin ölmeyeceklerini söyler (Akalin, 1987, 244-245). Şerif'e başka bir macerasında Hızır, Haricileri anlatarak tarihî bilgiler aktarır. Kaydahan şehrini fethettikten sonra kilisenin içinde altınlar, bir taç, bir değnek ve zırh görür. Değneği indirmek isteyince Kudüs'ün Şerifi olduğunu bildiren bir ses değneğin Musa'nın asası olduğunu, zırhın Davut'un, tacın da Hz. İsa'nın tacı olduğunu söyler. Bunun üzerine bunlara dokunmaz. Hızır gelir ve asayı onuncu halifenin indireceğini söyler. Halifeleri ve haricileri anlatır (Akalin, 1987, 179-180).

Hızır, olağanüstü özelliklerini kullanarak destan kahramanlarının da olağanüstü özelliklere sahip olmasını sağlar. Saltık, Kâf dağına bulmak için çıktığı seferde Hızır'la karşılaşır. Hızır, ona bir elma verir. Elmayı yiyen Şerif, her kavmin dilini konuşmaya başlar (Akalin, 1987, 113-114).

Hızır'ın bir özelliği de destan kahramanlarına çeşitli müjdelere vermesidir. Türk destanlarında bunun en bilinen örneği Osman Bey ile ilgilidir. *Saltuk-nâme*'de geçtiğine göre Hızır, Osman Bey'e savaşta yol göstererek Allah'ın ona ve onun nesline devlet verdiğini müjdelere (Akalin, 1990, 261). Müjdenin verildiği bir diğer örnek yine *Saltuk-nâme*'de yer alır. Saltık, Kâf dağına ararken Şeytan'la karşılaşır. Şeytan, insanları nasıl aldattığını söyleyerek Saltuk'un canını sıkır. Bunun üzerine Hızır gelir. Şeytanlar ne kadar çok olsalar da helak olacaklarını ve bu dinin kıyamete kadar kaim olacağını bildirerek rahatlamasını ister (Akalin, 1987, 122-123).

Hızır, Muhammed'in mucizelerinden biri tükürüğüyle hastalıkları ve yaraları sağaltmasıdır. Bu mucizeyi *Saltuk-nâme*'de Hızır, Saltık yaralanınca gösterir. Saltık, Tekür tarafından mancınkla ateşe atılır. Hızır ve yanındaki Minü-çihri, Saltık'ı havada yakalarlar. Hızır, Saltık'ın ağzına kendi tükürüğünden koyar ve bu mücadelede ona ölüm olmadığını bildirir (Akalin, 1987, 32-33). Hızır, Şerif'i koruyarak ve gelecek hakkında bilgi vererek mürşitliğini yapar.

Hızır, destan kahramanlarının ihtiyacı olan silahları nasıl yapacaklarını veya nasıl kullanacaklarını öğretir. Örneğin Saltık'a, tüfeği ilk gördüğünde bu yeni silahın nasıl kullanılacağını Hızır öğretir. Bu silah sayesinde Müslümanların daha da güçleneceğini müjdelere. Bu yüzden Saltık, tüfek kullanmada üstat olarak, Hızır da pîr olarak kabul edilir (Akalin, 1988, 173). Başka bir örnekten de tahta kılıç motifinin nasıl ortaya çıktığı ve Saltık'ın bunu nasıl kullanmaya başladığı anlaşılır. Bir kadın Saltık'a uygunsuz bir biçimde yaklaşmak ister. Saltık müsaade etmeyince Kadın; "Allah'ın kudreti varsa beni taşın çevir." der. Bunun üzerine Saltık kadına dokununca kadın taşın dönüşür. Bunun üzerine kadının ağabeyi Saltık'a saldırarak onu bayıltır. Hızır yetişerek Saltık'a hurma ağacından bir tahta kılıç verir. Saltık, demir kuvvetinde olan bu tahta kılıçla çobanı da taşın dönüştürür (Akalin, 1988, 29-30).

Hızır, destan kahramanları hata yaptıklarında onları uyararak doğruyu bulmalarını sağlar. Örneğin Saltık bir savaşta yaralanır ve bayılır. Hızır yardıma koşar ve kâfirleri dağıtır. Saltık, kendine geldiğinde "Server, niçün her yirde Allah'ı anmazsın, Ahmed Fakih diyü anarsın. Allah müsebbibdür, Ahmed Fakih esbâbdandır. Müsebbibu'l-esbâbi yâd eyle ki cemî' hususta sana mu'ın olan Allah'tır. Seni her hadiseden saklayan oldur. Göz açup yumınca Hakkı bir nefes dilinden koma!" diyerek doğru yolu gösterir (Akalin, 1988, 162).

Hızır, Muhammed gibi Hızır da destan kahramanlarına emirler vererek İslam'ın önündeki engellerin kaldırılmasını tembihler. Saltuk, Ra'd adlı cadıyı öldürmek için yola çıktığında Hızır'la karşılaşır. Hızır, Ra'd'la uğraşmamasını, hemen Rum'a giderek zor durumda olan Müslümanlara yardım etmesini tembihler (Akalin, 1988, 140).

4. Hz. Ömer

İkinci halife olan Hz. Ömer mürşit kimliğiyle sadece *Saltuk-nâme*'de yer alır. Bu destanda da gelecekte haber verir. Saltuk, kendisinden velayet göstermesini isteyen herkese kılıcını gösterir. Bir gece rüyasında Hz. Ömer'i görür. Kırk dürlü velâyet bundan sâdır ola, kırk tamam olduğu gibi bu er şehid ola" diyerek şehadeti haber verir (Akalin, 1990, 283).

5. Hz. Ali

Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali, İslam dünyasının dördüncü halifesidir. Hz. Muhammed'in yanında büyüyen Hz. Ali, İslamiyet'i kabul eden ilk insanlardandır. Türk kültüründe çok önemli yeri olan Hz. Ali hakkında *cenk-nâmeler* yazılmış, aynı zamanda birçok edebi türde simge değeriyle anılmıştır. Özellikle İslamiyet sonrası destanlarda anılan Hz. Ali, kahramanlara rehberlik ederek, tehlikeleri haber vererek veya olağanüstülükler kazandırarak mürşitliğini belirginleştirir.

Hz. Ali zor durumda olan veya bir tehlikeyle karşı karşıya olan destan kahramanını yardım ederek korur. Örneğin Alman Beği, Sarı Saltuk'u öldürmek için gizlice bir fedai gönderdiğinde Hz. Ali, ona bu tehlikeyi haber verir. Hz. Ali, Sarı Saltuk'a bir zırh verir. Saltuk, giydiği bu zırhın yardımıyla suikasttan kurtulur (Yüce, 1987, 370).

Hz. Ali, İslam kültüründe tıpkı amcası Hz. Hamza gibi cengâverliğiyle de anılır. Bu özelliği İslamiyet sonrası Türk destanlarını da yansıtır. Birçok anlatmada Hz. Ali, zor durumda olan kahramana kendi savaş aletlerini verir. Saltık, kâfirlere karşı savaş hazırlığında Hz. Ali, kâfirlerin bu sefer güçlü olduğunu bildirir ve dikkatli olmasını tembihler. Hızır'ın kendisine öğrettiği ve atası Battal'a Hz. Muhammed'in öğrettiği duaları okumasını ve kendi zırhını alarak hazırlanmasını söyler (Akalin, 1990, 200).

Hızır'ın Saltık'a elma verip olağanüstülük kazandırdığı gibi Hz. Ali de Battal Kâf dağına varmak için sefere çıktığında, bu seferde birçok acayipliklerle karşılaşacağını ve suyun yüzeyinde gelecek elmayı yediğinde birçok dili konuşabileceğini söyler. Battal elmayı yediğinde ejderhalarla konuşmaya başlar (Kavruk, Durukoğlu, 2012, 273).

Hz. Ali destan kahramanlarının rüyalarına girerek bazı emirlerini iletebilir. Saltık, Hz. Ali ve İmam Hüseyin'in türbelerini ziyaret ettikten sonra rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali, Saltık'tan kendisini Kûfe şehrinde "Birü'l-cinn" dedikleri kuyuda ziyaret etmesini ister (Akalin, 1990, 40).

6. Ebû Hanîfe

Hanefî mezhebinin imamı ve büyük düşünürüdür. *İmâm-ı âzam* olarak bilinir. İslam'da hukuki düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı vardır (Uzunpostalcı 1994, 131). Ebû Hanîfe'nin mürşit olarak yer aldığı tek örnek *Saltuk-nâme*'dir. Şerif bir gece rüyasında Ebu Hanîfe'yi görür. Ebu Hanîfe, otuz Râfızî'nin mezarının başında ateş yakıp onu yakmak istediklerini, kendisini bunların elinden kurtarmasını ister (Akalin 1987, 200-201). Bu örnekte Ebû Hanîfe, Şerif'ten hem yardım istemekte hem de emir vermektedir. Bu durum Saltık'ın Hanefî mezhebine bağlı olduğunu gösterir.

7. Battal Gazi

İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başlamasıyla yeni dinin getirdiği kahramanlık anlayışı, Türkler arasında yeni destanların oluşmasını ve bununla beraber bilinen Arap kahramanların (Battal Gazi vb.) Türk muhayyilesiyle tekrar kurgulanmasını veya yeni kahramanların ortaya çıkmasını sağlar. Bu bağlamda *Hamza-nâmeler*, *Cenk-nâmeler*, *Müseyyeb Gazi Destanı*, *Ebâ Müslim-nâme*, *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* birbirini tamamlar şekilde oluşturulurlar. Bir bütünü birer parçası olarak kabul edilebilecek bu eserlerde bir kahraman, tarih olarak kendisinden sonra gelen destan kahramanına mürşitlik yapabilir. Selefler, haleflerle iletişime geçerek kutlu davada onlara yardım ederler.

Battal Gazi bu motifin en önemli mürşididir. Hem Melik Gazi'ye hem de Saltık'a mürşitlik yaparak yardım eder. Bu mürşitlik savaş taktikleri olabileceği gibi dinî ve beşeri bilgilerle ilgili de olabilir. Örneğin Battal Gazi, Dânişmend Gazi'ye girdiği mücadelede taktikler vererek düşmanın üstesinden gelmesinde yardımcı olur (Demir, 2004, 241). Bir başka örnekte Melik Gazi, Deryanos kilisesinin fethinde zorluklarla karşılaşır. Battal, Dânişmend Gazi'ye Hz. Muhammed'in daha önce ona verdiği duayı tekrar okumasını tembihler (Demir, 2004, 182).

Battal beşeri bilgileri aktararak haleflerini bilgilendirir. Melik Dânişmend'e daha önce adlarını bilmediği Tokat, Samsun, Sinop illerini gösterir, adlarını öğretir ve buraları onun fethedeceğini müjdeliler (Demir, 2004, 66).

Battal Gazi'nin mürşitliğiyle ilgili en çok bilinen örnek *Saltuk-nâme'de* Saltık'ın savaşa hazırlandığı olaydır. Şerif, herkes onu küçük gördüğü bir durumda rüyasında Battal Gazi'yi görür. Battal, bir mağara göstererek oraya gitmesini tembihler. Mağarada Battal'ın atı Aşkar'ı, Hz. Hamza'nın silahlarını, Güstasb'ın kalkanını ve daha birçok silah bulacaktır (Akalin, 1987, 5). Selef Battal Gazi, halefi Saltık'ın güçlenmesi için yardımcı olur.

8. Abdülvehhab Gazi

Abdülvehhab Gazi, Battal Gazi'nin en yakın arkadaşıdır. Kutlu dava için çoğu zaman beraber hareket ederler. Abdülvehhab Gazi de Battal Gazi gibi kendisinden sonra gelenlere rehberlik eder. Örneğin Dânişmend, Deryanos kilisesini almaya gittiğinde bir ejderhayla karşılaşır. Rüyasında Abdülvehhab Gazi'yi görür. Bu ejderhanın sihir olduğunu, ruhbanların oyunu olduğunu bildirir. Bu sihre karşı Hızır'ın öğrettiği duayı okumasını tembihler (Demir, 2004, 110).

9. Saltık

Türkmen babaları gibi Sarı saltık da geleneği sürdüren bir gazi derviştir. Sarı Saltık, diğer din uluları gibi yalnızca kerametler gösterip, gayri Müslimleri etkileyerek Müslüman olmaya ikna etmez. O hem bir ehl-i keramet velî, fakat aynı zamanda savaşçı, gaza ehli bir şeyhtir. Bu bağlamda hem Hacı Bektaş gibi evliyadan, hem de Seyyid Battal ve Melik Dânişmend tipindeki gazilerden ayırır. Kendinden birkaç yüzyıl sonra aynı bölgelerde faaliyet gösterecek olan Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Otman Baba gibi gazi-dervişlerin öncüsü bir tip olarak öne çıkar (Ocak, 2002, 86). Bu bağlamda bütünü son parçası olan *Saltuk-nâme*, diğerlerine ek olarak irşat düşüncesiyle de farklılıklar gösterir. Saltık cihat edip fethederken aynı anda mürşitlik yaparak etrafındaki insanlara İslamiyet'i ve bazı bilgileri irşat eder. Diğer destan kahramanlarının özelliklerine artı olarak bir camide, medresede veya kilisede insanları bilgilendirir.

Saltık'ın insanlara rehberlik edebilmesi onun iyi bir eğitim aldığına göstergesidir. *Saltuk-nâme'de* Saltık'un eğitimi ile uğraşan iki şahıs vardır. Bunlardan biri hocası Abdülaziz diğeri ise lalası Seravil'dir (Yüce, 1987, 187). Fakat asıl mürşit Hızır'dır (Yüce, 1987, 130).

Sarı Saltuk, tam bir İslam misyoneridir. Bir misyoner yalnız kendi dinini ve kültürünü değil aynı zamanda diğer milletlerin dinini ve kültürünü de bilmek zorundadır. Hristiyanlara vaazlar verip İncil'i okuması, Sarı Saltuk'un bir din naşiri olduğunu gösterir (Yüce, 1987, 103). Halk ananesi de Sarı Saltuk'u bir fatih, bir din naşiri olarak göstermektedir. Saltık, din esaslarını derin bir vukufla öğrenip onlara hâkimiyet tesis ettiğinden *Saltuk-nâme'de* Sarı Saltuk, Seyyid, Seyyid Hazreti, Evliyanın Seyyid, Sultan'ı Evliya, Seyyid Enbiya gibi dinî unvanları kazanmış, dört kitabı ezbere bilen kuvvetli bir din adamı olarak anlatılır (Yüce, 1987, 101-102).

Saltık'ın mürşitlik yaptığı grubun başında Hristiyanlar gelir. Saltık'ın kâfirleri Müslüman etmek için kullandığı iki yöntemi vardır. Bunlardan birincisi savaş yoluyla Müslüman olmalarını sağlamaktır. İkinci yöntem ise sarı Saltuk sık sık rahip kılığına girer; istediği bir manastıra veya kiliseye giderek orada rahiplerin dilinden konuşur, İncil'den veya Tevrat'tan ayetler okuyarak vaaz verir, nasihatlerde bulunur, âlimane teolojik tartışmalara girer ve sonunda onları bilgisine hayran bırakarak asıl kimliğini açıklar ve hepsini Müslümanlığı kabule davet eder (Ocak, 2002, 44).

Tasavvufta kerametleri gizleme, aşikâr etmeme mahiyetindeki genel prensibin aksine, Saltık kerametlerini kâfirlere veya onu küçümseyen Müslümanlara meydan okumak için kullanır. Bu kerametleri yüzünden kâfirler onu sihirbazlık ve cadılıkla suçlarlar, hatta Saltık-ı sâhir derler (Ocak, 2002, 46).

Saltık, etrafına toplanan kalabalıklara bilgiler verirken çok hikmetli düşünceleri de aktarır. Örneğin etrafına toplanan kalabalığa ilim ile ilgili verdiği vaazda, ilmi nisan yağmuruna benzetir. Bu yağmur sedef ağzına düşerse inci; yılan ağzına düşerse zehir olur der ve bu bilginin şimdi şaki ağzında zehir gibi olduğunu aktarır (Akalin, 1990, 144).

Saltık bir rahiple karşılaşmasında Tevrat ve İncil'in zamanla değişikliğe uğradığını, fakat Kuran'ın değiştirilmediğini anlatır. Bu tartışmada Kuran'ın cüzler halinde indirilmesini ve Hz. Osman zamanında toplanıp kitap haline getirilmesini anlatır. Rahibin, bütün peygamberlerden sonra insanların tekrar azıp yeni peygamberlere ihtiyaç hissetmesine karşın, İslam'ın niçin bozulmadığı sorusunu da yanıtlayan Saltık, mürşitlik görevini yerine getirir. Bu cevaplardan sonra rahip ve yanındakiler Müslüman olur (Akalin, 1990, 109-110).

Saltık, yalancı peygamberlere ve onların putlarına savaş açarak Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu anlatır ve onları dine davet eder. Saltık, kendisini tanrı; karısını da peygamber olarak tanıtan

Habeş kralına savaş açar. Putlarını kırar. Putluğun bittiğini, Allah'ın varlığının kabul edilmesi gerektiğini, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu irşat eder (Akalin, 1987, 230-231). Aynı şekilde başka bir örnekte etrafındakilere İslamiyet'in geleceği hakkında da bilgi verir. Biri gelip Şerif'e Endülüs'teki Müslümanların zor durumda olduklarını, İslamiyet'in güç kaybettiğini söyleyince Şerif, hadislerden örnekler vererek bu dinin kıyamete kadar kâim olacağını etraftakilere irşat eder (Akalin, 1988, 83).

Saltuk-nâme'de anlatıldığına göre, Saltık tarihî karakterlere de yol gösterir. Saltık, Fatih Sultan Mehmet'in rüyasına girerek bir demir anahtar verir. Anahtarın İstanbul'un kapısının anahtarı olduğunu, fetihten sonra anahtarı Edirne'de saklaması gerektiğini, aksi takdirde zorluklarla karşılaşacağını bildirir (Akalin, 1990, 367). Saltık, Fatih Sultan Mehmet'e yol göstererek, tehlikelerin üstesinden gelebilmesinde yardımcı olur.

10. Melekler, Cinler

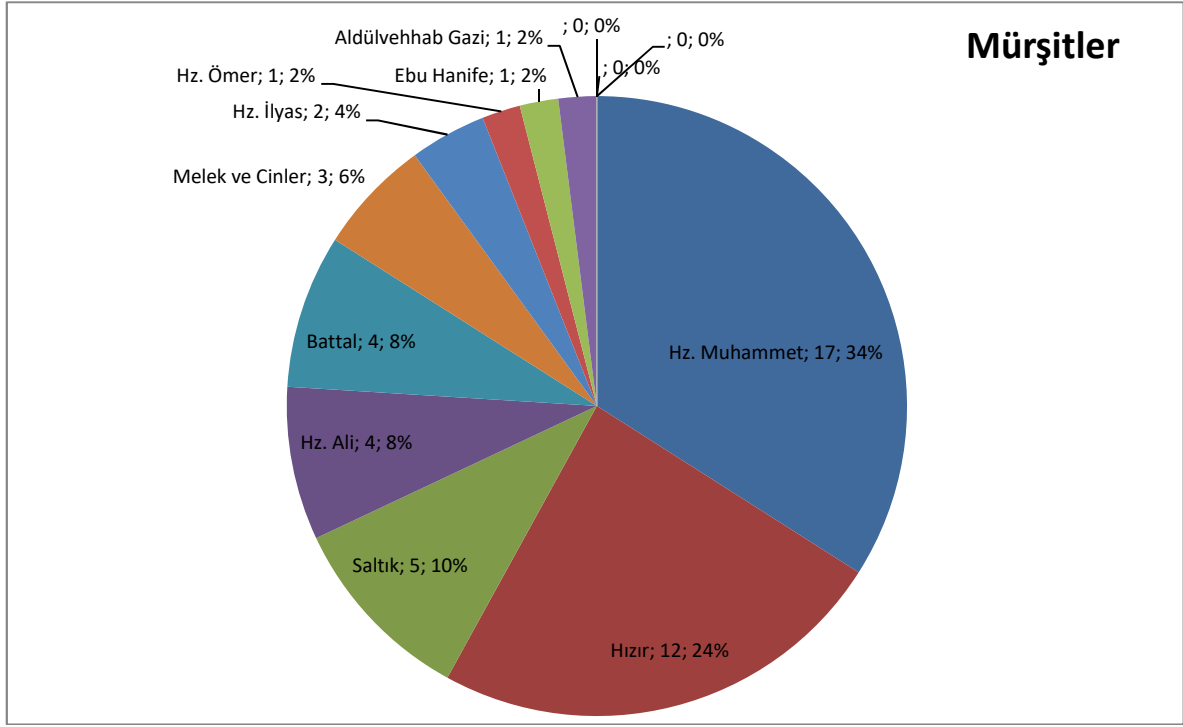
Meleklerin sadece peygamberlere yol gösterdiklerine, rehberlik ettiklerine inanılır. İslamiyet sonrası destanlarda sadece *Saltuk-nâme*'de melekler rehberlik edip yol gösterirler. Saltık her zor durumda kalışında genelde yanında Minû-çihri denilen bir cin vardır. Bu cin, tehlikeleri haber vermektense zaman ve mekânlar arasında seyahat etmeye kadar birçok konuda Saltık'a yardım eder. Örneğin Hacca gitmek isteyen Saltık, yolda harami Araplarla karşılaşır. Karşıdan da bir at avazı duyar. Bir adam görür. Şerif kim olduğunu sorunca kardeşin Minû-çihri der. Bu atı Hızır'ın gönderdiğini ve adının Ankâbil olduğunu söyler (Akalin, 1987, 53).

Saltık'ın yanında arkadaşı Minû-çihri adlı cin arkadaşı olmadığında yolda karşılaştığı veya karşılaşacağı durumlar hakkında bazı meleklerden bilgiler alır. Örneğin Saltık, Türkistan'a giderken bir kasır görür. Kasrın önünde kanatlı bir adam görür. Melek olduğunu anlar. Bu makamın neresi olduğunu sorar. Melek, buranın Deccal makamı olduğunu, Deccal'ı burada hapis olduğunu, günü geldiğinde serbest kalacağını anlatır. Saltık, makama girmek istese de melek müsaade etmez (Akalin, 1988,1).

Saltık, başka bir seyahatinde Safhail adlı bir melekten Allah'ın kimi isterse hemen dine döndürebileceğini öğrenir. Kendisi gibi heybetli biri ile karşılaşır. Kim olduğunu sorar. Safhail adlı bir melek olduğunu ve ruhanilerin başı olduğunu bildirir. Saltık, buna temkinli yaklaşır, şeytan ve cin olma ihtimaline karşı çeşitli sureler okur, dualar eder. Safhail kanatlarını gösterince inanır. Safhail 700 yıldır kâfir olan bir padişah için "Kim Hak Te'âlâ her kime inayet ide, onun küfrin dine döndürür ve fıskın imana götürür ve tevbe rûzî kılır. Hikmet dahı onundur." der (Akalin, 1987, 370).

Sonuç

İslamiyet sonrası Türk destanlarından *Battal-nâme*, *Danişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* incelendiğinde, kahramanlara mürşitlik yapan kişiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir;

Tablo 1: Mürşitlerin Dağılımı

Destanlara bakıldığında, tasavvufta da *Mürşid-i Âzam* olarak kabul edilen Hz. Muhammed, kahramanlara en fazla rehberlik eden kişidir. Hz. Muhammed'in destan kahramanı ile iletişime geçmesi hem destan kahramanına hem de mücadelesine ulviyet kazandırır. Kahramanların amacı İslamiyet'i yaymak ve gayri Müslimleri ya caydırarak ya da savaşarak Müslüman yapmaktır. Kahramanın doğumu ve ilerideki hizmetleri peygamber tarafından müjdelendiğinden giriştiği mücadelede kahramanın en büyük yardımcısı yine son peygamberdir. Bu görev kahraman henüz doğmadan kendisine verilmiştir. Hz. Muhammed, kahramanın mücadelelerinde kendisine yardım edecek kişilerin de Müslüman olmaları için İslamiyet'i irşat eder. Bunun yanında kahramana yardım edilmesi için de emirler verir.

Destanlarda kahramanın en önemli ikinci yardımcısı ve rehberi Hızır'dır. *Kehf* suresinden hareketle Hızır ilk mürşit olarak kabul edilir. Türk kültürüne ait destan, hikâye, efsane gibi anlatılarda Hızır kahramanların en büyük yardımcılarından. Kahramanlar, doğumlarından ölümlerine kadar Hızır tarafından korunurlar. Destanlarda da Hızır, koruyuculuğunun yanında mürşit kimliği ile de kahramanlara rehberlik eder.

Battal-nâme, *Danışmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* incelendiğinde, *Battal-nâme* ve *Danışmend-nâme*'de cihat ve fetih düşüncesinin; *Saltuk-nâme* de ise bunlara ek olarak irşadın da ön plana çıktığı görülür. Saltık, diğer kahramanlara ek olarak dinî bilimlere hâkim bir kahramandır. Diğer din adamlarıyla teolojik tartışmalara girebilecek kadar bilgiye sahiptir. Kılık değiştirerek İncil'den vaaz verecek kadar Hristiyanlık bilgisine sahiptir. Saltık, insanlara İslamiyet, Kuran, Hz. Muhammed, fıkıh, tarih gibi konularda bilgiler verir. Bu özelliğiyle diğer kahramanlardan ayrılır. Bu bağlamda Saltık, velî olarak da anılır.

Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali'ye, Türk kültürüne ait anlatılarda sıklıkla yer verilir. Özellikle destan ve halk hikâyelerinde Hz. Ali, savaşçılığı ve kahramanlara yardım etmesiyle yer alır. Hz. Ali, söz konusu destanlarda da kahramanlara dualar öğretmek veya silah ve at temininde yardımcı olur.

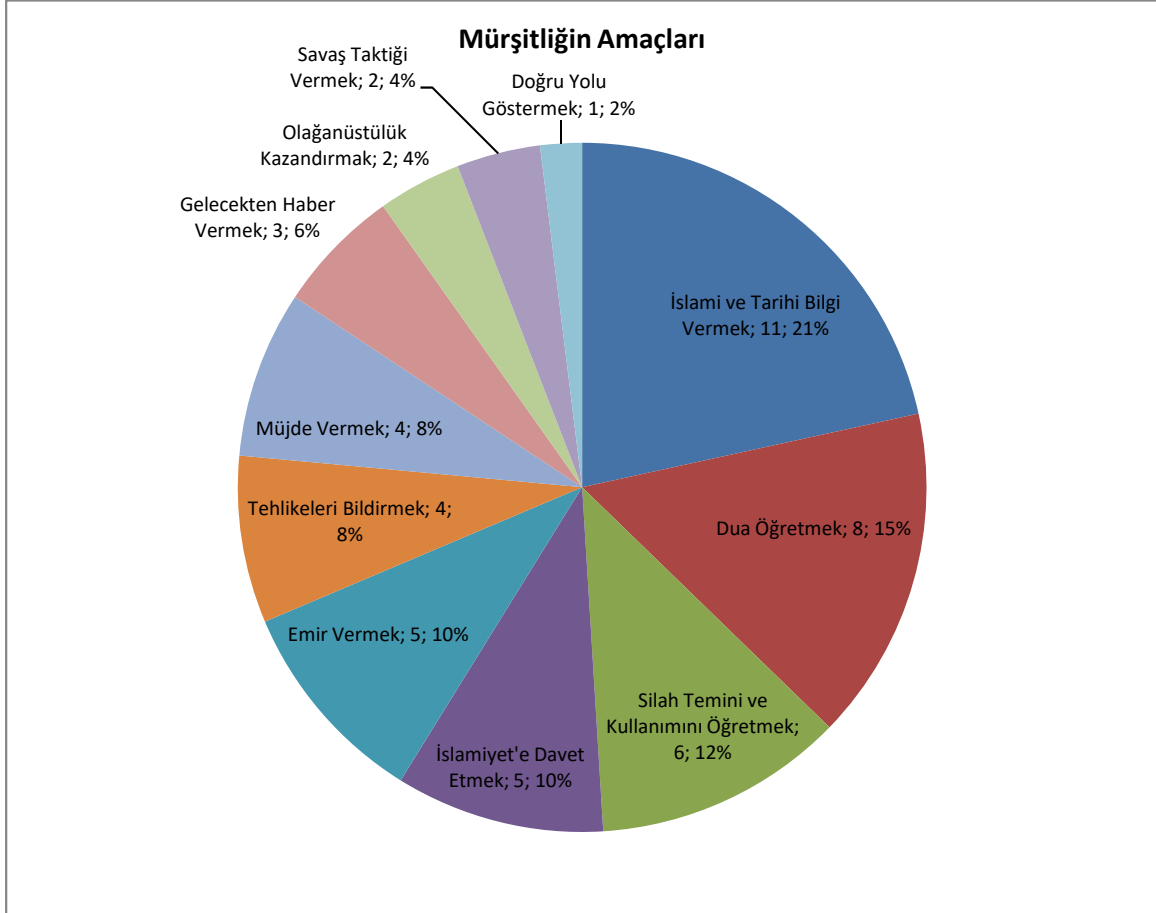
Battal-nâme, *Danışmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* konu bakımından bir bütünlük içerisindedirler. Battal Gazi, kendisinin başlattığı mücadeleyi, halefleri Danışmend Gazi ve Saltık'ın devam ettirmeleri için yol gösterir ve mürşitlik yapar. Battal Gazi'nin en yakın arkadaşı Abdülvehhab Gazi'de kendisinden sonra gelen kahramanlara rehberlik eder. Battal ve Abdülvehhab'ın destekleri, kutsal mücadelenin devam ettirilmesi için haleflere güç verir.

Bazı melekler ve cinler de destan kahramanlarına rehberlik ederek mücadelelerden galip ayrılmalarında yardım ederler. Aynı zamanda Hz. İlyas, Hz. Ömer ve Ebu Hanife kahramanlara rehberlik eden diğer mürşitlerdir.

Söz konusu destanlar incelendiğinde şahıs kadrosunun çok geniş olduğu görülür. Çalışmada belirtilenlerin dışında, adı zikredilmeyen birçok şahıs farklı özelliğiyle destanlarda yer alır. Aynı zamanda çalışmada adı zikredilen şahıslar farklı durumlarda da destanlarda yer alırlar. Örneğin Hz. Muhammed, yüzlerce kez söz konusu üç destanda yer alır. Bu çalışmaya ise sadece mürşit kimliği ve göreviyle anıldıklarında incelenmişlerdir.

Mürşitlerin söz konusu destanlarda rehberlikleri farklı şekillerde ve farklı amaçlarla gerçekleşir. *Battal-nâme*, *Danışmend-nâme* ve *Saltuk-nâme*'de mürşitliğin amaçları incelendiğinde şu tablo ortaya çıkar;

Tablo 2: Mürşitliğin Amaçları

Mürşitlik en çok İslami ve tarihî bilgileri vermek amacıyla yapılır. Kutsal kitaplar, son peygamber Hz. Muhammed ve diğer peygamberler, ümmet, putperestlik, İslamiyet'in geleceği, hayır kazandıran ameller gibi dinî konularda mürşitler destan kahramanlarına bilgi verirler. Bunun yanında Hariciler, Rafıziler, bazı tarihî ve coğrafi mekânlar hakkında bilgiler aktarılır.

Mürşitler, destan kahramanlarına bazı dualar öğretmek zorlukların üstesinden gelmelerinde yardımcı olurlar. Kahramanlara ölümleri diriltebilmeleri, sihirleri yok edebilmeleri, savaşlarda galip gelebilmeleri ve karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelebilmeleri için Hz. Muhammed, Hızır, Hz. Ali veya Battal söz konusu duaları öğretirler.

Destanların temelinde mücadele olduğundan kahramanlar ihtiyaç hissettikleri bazı silahlara, atlara mürşitlerin rehberliğiyle sahip olurlar. Hz. Ali, Hızır, Battal rüyaya girerek at, silah veya zırhlara nasıl sahip olunacağını öğretmelerinin yanında *Saltuk-nâme*'de bir örneğine yer verildiği gibi tüfek benzeri silahların nasıl kullanılacağını da öğretirler.

Destanlarda Hz. Muhammed gayri Müslimleri İslamiyet'e davet eder. Bu gayri Müslimlerin hepsi Hristiyan'dır. Bu yüzden destanlarda din değiştirme Hristiyanlıktan İslamiyet'e doğrudur. Müslüman olması istenen kişilerin tümü, destanın ileriki bölümlerinde kahramana yardım edecek ve bazen en yakınındaki arkadaşı olacak olan kişilerdir.

Mürşitler, İslamiyet'in bekası için kahramanlara veya sıradan insanlara bazı emirler verirler. Kahramanlara verilen emirlerin çoğu zor durumda olan Müslümanlara yardım edilmesi yönündedir. Sıradan insanlara ise zindanda olan veya yaralanan kahramana yardım etmeleri için emir verilir. Hz. Muhammed, emre uyarlırsa onlara şefaate edeceğinin müjdesini verir.

Destanlarda, mürşitler bazı tehlikelere karşı kahramanları uyarırlar. Düşman saldırısı, yenilgiler, doğal afetler kahramanlara bildirilen tehlikelerdir. Kahramanlar, bu sayede tehlikelerin üstesinden gelirler.

Destanlarda, kahramanlara veya topluma bazı müjdeler verilir. Battal Gazi'nin müjdenmesi örneğinde olduğu gibi bir kahramanın doğacağı ve Rum ülkesinde İslamiyet'i yayacağı, İslamiyet'in kaim olacağı gibi müjdeler topluma verilir. Bunun yanında kahramanlara da girecekleri mücadeleden galip ayrılacaklarının ya da nesillerinin büyük devletler karacağıının müjdesi verilir. Bu müjdelerin bazıları gelecekte haberler içerir. İstanbul'un fethedileceğinin müjdesi verilir. Kahramanlara şehit olacaklarının da müjdesi verilir.

Destanlarda, kahramanlara yol gösterilerek bazı olağanüstülükleri yaşamaları sağlanır. Su yüzeyinde gelen elmayı yiyerek bütün kavimlerin dillerini konuşabilme ve tükürükle yaraların iyileşmesi bu olağanüstülüklerdir.

İki destanda kahramana savaştan galip gelmesi için yardım edilir. Kahraman kılıcın üzerine bildirilen ayeti yazdığı veya öğretilen taktikleri uyguladığında galip gelecektir.

Saltuk-nâme'de olduğu gibi kahraman inanç konusunda yanlış düştüğünde mürşit, doğruyu bulabilmesi için rehberlik eder.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet (2000). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yaklaşım Denemeleri. *Milli Folklor*, S. 48, s.5-13
- Akalın, Ş. Haluk (1987). *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî- Saltuk-Nâme I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akalın, Ş. Haluk (1988). *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî- Saltuk-Nâme II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akalın, Ş. Haluk (1990). *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî- Saltuk-Nâme III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akalın, Ş. Haluk (1994). *Ebü'l-Hayr Rûmî, İslâm Ansiklopedisi*. (c.10, s. 360-362.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arat, R. Rahmet. (1991). *Kutadgu Bilig*. Ankara: TTK Basımevi.
- Banarlı, Nihad Sâmî (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (1991). *Destan, Roman ve Cemiyet. Folklor ve Edebiyat II*. İstanbul: Adam Yayınları
- Boratav, Pertev Naili (1997). *Battal. İslâm Ansiklopedisi*. (c.2, s.344-351.). Ankara: MEB Yayınları.
- Ceylan, Ömür (2000). *Tasavvufi Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2011). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, Necati (2004). *Dânişmend-Nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, Necati ve Mehmet Dursun Erdem (2006). *Battal-Nâme*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ekici, Metin (2002). Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında I. *Millî Folklor Dergisi*, S. 53, s.27-34.
- Harman, Ömer Faruk (2000). İlyâs, *İslâm Ansiklopedisi*. (c.22, s.160-162). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hermansen, Marcia (2008). İslamiyet'te Rüyalar ve Rüya Görme. *Psikolojik, Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüyalar*. (Editör, Kelly Bulkeley), (Çev. Dilek Cenççiler). Ankara: Odtü Yayıncılık, S.73-92.
- İkiz, Tefrika (2000). İslam'da Rüya Yorumları Üzerine Düşünceler. *Psikanaliz Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları, S. 107-115.
- İz, Mahir (1968). *Tasavvuf (Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler)*. İstanbul: Türdav Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1985). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3- Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kavruk, Hasan ve Salim Durukoğlu (2012). *Battalnâme*. Malatya: Malatya Kitapları Yayınları.
- Köksal, Hasan (1984). *Battalnâme'lerde Tip ve Motif Yapısı*. Ankara: Mifad Yayınları.
- Köprülü, Fuad (1943). Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları. *Bellekten*, C. VII, Nr. 27
- Köprülü, Fuad (1997). *Alp. İslâm Ansiklopedisi*. (c.1, s.379-386). Ankara: MEB Yayınları
- Köprülü, Fuad (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Orhan Fuad (1989). *Alp. İslâm Ansiklopedisi*. (c.2, s. 525). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, Cemal (1998). Hızır-Edebiyat. *İslâm Ansiklopedisi*. (c. 17, s. 411-412). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (1992). *Battal, Battalnâme. İslâm Ansiklopedisi*. (c.5, s.204-208). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (1993). *Dânişmendnâme. İslâm Ansiklopedisi*. (c.8, s.478-478-480). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (1999). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (2002). *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özaydın, Abdülkerim (1993). *Dânişmend Gazi. İslâm Ansiklopedisi*. (c.8, s.467-469). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Ali (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayımevi.
- Uludağ, Süleyman (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marif Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1998). *Hızır-Tasavvuf ve Halk İnançları. İslâm Ansiklopedisi*. (c.17, s.409-411). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzunpostalcı, Mustafa. (1994). *Ebü Hanîfe. İslâm Ansiklopedisi*. (c. 10, s.131-138). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yüce, Kemal (1987). *Saltuk-Nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevi Unsurlar*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.